

УДК 130:316.444

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(91).2022.30-40

СОЦІОКУЛЬТУРНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

М. А. Козловець*, О. М. Білобровець, Т. В. Краснобока*****

У статті розкрито соціокультурні, соціально-економічні та геополітичні чинники активізації міграційних процесів в умовах транзитивності сучасного українського суспільства. У дослідженні, з одного боку, уточнено розуміння впливу соціокультурних орієнтацій громадян України (поваги до гідності людини, плюралізму і демократичності у міжособистісних і міжгрупових відносинах, принципів свободи і рівності, ідеї правової держави) на обрання потенційних напрямків міграції. З другого боку, окреслено вплив низького рівня життя, зростання безробіття внаслідок відкритої військової агресії Російської Федерації на збільшення кількості як біженців з України, так і внутрішньо переміщених осіб.

У контексті задіяння методів порівняльного та герменевтичного аналізу розкрито вплив інформаційної глобалізації на активізацію міграційних процесів у світі. У статті обґрунтовано взаємозалежність інтелектуальної міграції, зокрема з України, з прагненнями потенційних мігрантів до особистісної самореалізації і можливості долучення до духовної культури інших країн і цивілізацій. Водночас у дослідженні наголошено, що Україна як країна-донор, яка втрачає висококваліфікованих працівників на рівні інтелектуальної міграції, приречена на подальшу освітню, наукову, соціальну й економічну стагнацію.

Під впливом пришвидшеної діджиталізації й інтернетизації виробничих процесів в ситуації постіндустріалізму формується й новий тип міграційних процесів – віртуальні способи трудової міграції, тісно пов'язані з дистанційними формами зайнятості і фрілансерінгом. Означений тип новітньої трудової міграції містить серйозні виклики для потенційних мігрантів, адже робить працівників вкрай залежними від працедавців через відсутність формалізованого юридичного закріпленого працевлаштування, а відтак і відповідних соціальних гарантій.

* доктор філософських наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
mykola.kozlovets@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5242-912X

** доктор історичних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
bilobrovets@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6638-3815

*** кандидат філософських наук, директор бібліотеки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
koval@zu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3727-3956

У дослідженні обґрунтовано, що саме запровадження практик і механізмів "блакитної карти" в ЄС, введення безвізового режиму між Україною та ЄС, розширення практик видачі тимчасових дозволів у ЄС для роботи трудових мігрантів з третіх країн, втрата робочих місць і зростання безробіття в Україні внаслідок пандемії COVID-19, а ще більше агресивної фази війни Росії проти нашої держави у 2022 році, залишаються ключовими чинниками потужного відтоку трудових ресурсів з України.

Ключові слова: міграційні процеси, трудова міграція, інтелектуальна міграція, віртуальна міграція, українське суспільство.

SOCIO-CULTURAL, SOCIO-ECONOMIC AND GEOPOLITICAL DETERMINANTS OF MIGRATION PROCESSES IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

M. A. Kozlovets, O. M. Bilobrovets, T. V. Krasnoboka

The article reveals the socio-cultural, socio-economic and geopolitical factors of activation of migration processes in the conditions of transitivity of modern Ukrainian society. The study, on the one hand, clarified the understanding of the influence of the socio-cultural orientations of Ukrainian citizens (respect for human dignity, pluralism and democracy in interpersonal and intergroup relations, the principles of freedom and equality, the idea of the rule of law) on the choice of potential migration destinations. On the other hand, the impact of the low standard of living and the increase in unemployment as a result of the open military aggression of the Russian Federation on the increase in the number of refugees from Ukraine and internally displaced persons is outlined.

In the context of using the methods of comparative and hermeneutic analysis, the impact of information globalization on the activation of migration processes in the world is revealed. The article substantiates the interdependence of intellectual migration, in particular from Ukraine, with the aspirations of potential migrants for personal self-realization and the possibility of joining the spiritual culture of other countries and civilizations. At the same time, the study emphasizes that Ukraine, as a donor country that loses highly qualified workers at the level of intellectual migration, is doomed to further educational, scientific, social and economic stagnation.

Under the influence of accelerated digitization and internetization of production processes in the situation of post-industrialism, a new type of migration processes is also forming - virtual methods of labor migration, closely related to remote forms of employment and freelancing. The specified type of the latest labor migration contains serious challenges for potential migrants, because it makes workers extremely dependent on employers due to the lack of formalized legal fixed employment, and therefore the corresponding social guarantees.

The study substantiates that the introduction of "blue card" practices and mechanisms in the EU, the introduction of a visa-free regime between Ukraine and the EU, the expansion of the practice of issuing temporary permits in the EU for the work of labor migrants from third countries, the loss of jobs and the increase in unemployment in Ukraine due to the pandemic COVID-19, and the even more aggressive phase of Russia's war against our country in 2022, remain key factors in the powerful outflow of labor resources from Ukraine.

Keywords: Migration Processes, Labor Migration, Intellectual Migration, Virtual Migration, Ukrainian Society.

Постановка проблеми. В умовах постіндустріального суспільства міграційні процеси залишаються вкрай важливим фактором розвитку людства. Вони є складним соціально-економічним і соціокультурним явищем, яке має цілий комплекс детермінант. Причини міграційних процесів змінюються у різні історичні епохи, але до ключових з них можна

віднести зміну кліматичних умов, загрозу голоду, відсутність достатніх обсягів для виживання водних ресурсів, гострі і перманентні військові або громадянські конфлікти, епідемії та ін. У ситуації пришвидшеної інформаційної глобалізації міграційні процеси набувають якісно нових характеристик, адже люди навіть у найвіддаленіших куточках планети

можуть бути добре обізнаними з інформацією про рівень і якість життя в інших країнах і навіть на інших континентах.

Ступінь наукової розробки.

Проблема визначення детермінант міграційних процесів в умовах посилення глобалізаційних процесів в епоху індустріального і постіндустріального суспільства є достатньо розробленою у науковій парадигмі. Вона стала об'єктом дослідження представників різних наукових дисциплін.

До нашого часу доречним у межах соціально-філософського аналізу є використання у процесі вивчення міграції концепту "притягування-відштовхування" Ернста Равенштайна як базового методологічного підходу для пояснення економічних чинників міграційних процесів. У контексті цього заслуговують на увагу дослідження Густава Раніса та Джона Фея, в яких ключовими детермінантами міграційних процесів у межах економік з надлишковими трудовими ресурсами позиціонується різниця між попитом щодо робочої сили та її пропозицією [1]. Суголосними з цією позицією є висновки представників теорії подвійного ринку праці (Міхаель Піоре) та теорії людського капіталу (Гаррі Беккер, Теодор Шульц, Елла Лібанова). Так, за твердженням директорки Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України Елли Лібанової ключовим фактором збереження трудових ресурсів в Україні має залишатись формування у нашій державі беззастережної поваги до "працюючої людини, незалежно від її професії, посади та заробітків" та безперечне підвищення рівня зарплати в Україні, порівняно з країнами ЄС [2:22-23]. Фактично у межах теорії людського капіталу міграційні процеси тісно пов'язуються з цілеспрямованим прагненням сучасних людей якнайефективніше використати власні

інвестиції у свою освіту, професійні кваліфікації, стан здоров'я та ін.

Водночас малодослідженою в українській науковій парадигмі залишається проблема формування якісно нових соціокультурних детермінант міграційних процесів внаслідок прискорених процесів інформаційної глобалізації, інтернетизації та діджиталізації виробництва.

Метою статті є аналіз динаміки соціокультурних та соціально-економічних чинників міграційних процесів у ситуації цивілізаційних трансформацій і соціальної невизначеності доби постіндустріалізму.

Невирішені питання, порушені у статті. У глобальному просторі постіндустріального суспільства переміщення населення, масова трудова та безпекова міграція постають важливим інструментом не просто соціально-економічного і демографічного врівноваження диспропорцій у рівні економічного розвитку різних регіонів світу. Сучасні міграційні процеси стають реальним інструментом соціального конструювання і соціальної інженерії, що втілюється у трансформації ціннісних соціокультурних орієнтацій значних мас населення, які змінюють свою територіальну прив'язаність.

Дискусія та результати. Як слушно зауважує українська дослідниця Наталія Шаленна, у сучасному суспільному просторі відбувається поступове "відмежування мігрантів від їх громадянства". Найбільш повно це проявляється в акцентуванні на саме культурно-цивілізаційній належності мігрантів і "перенесенні питання мігрантів у площину захисту європейських цінностей" [3:35]. У сучасному світі саме ціннісні орієнтації (повага до гідності людини, плюралізм і демократичність у міжособистісних і міжгрупових відносинах, принципи свободи і рівності, ідея правової держави) штовхають багатьох людей у

різних куточках світу до міграції у демократичні розвинуті країни, насамперед європейського континенту.

Потенційні мігранти, які мають переважно ціннісні мотиваційні настанови щодо переїзду в інші країни, зазвичай мають достатньо високий освітньо-професійний рівень. А тому їх міграція набуває ознак "відтоку мізків" або інтелектуальної міграції з країн, які розвиваються. В умовах постіндустріального суспільства саме інформація, знання і новітні технології стають ключовими факторами розвитку. У зв'язку з цим важко не погодитись з міркуваннями Ірини Плікус, що новітня інноваційна економіка потребує не менше 60 % економічно активних громадян, що мають вищу освіту [4]. Це відкриває широкі можливості для створення інноваційних технологій, цифрової трансформації різних сфер виробництва і обслуговування, а відтак і створення продукції з високим рівнем доданої вартості.

Однак, відкритість кордонів в умовах посилення процесів глобалізації під впливом активних процесів інформатизації, інтернетизації та діджиталізації різних виробничих процесів значно підвищує рівень трудової міграції представників, насамперед, ІТ-сектору. З одного боку, це зумовлює подальше зростання рівня економічного і соціального прогресу у розвинутих країнах світу, які є реципієнтами таких спеціалістів. З другого боку, це зумовлює подальшу соціальну та культурну стагнацію країн-донорів трудових мігрантів, які втрачають найбільш активну і кваліфіковану частину суспільства.

Свідченням прискіпливої уваги урядів розвинутих країн до проблеми залучення висококваліфікованих працівників або потенційних здобувачів освіти є зростання кількості іноземних студентів у їх закладах вищої освіти. З перших років ХХІ століття кількість іноземних студентів у вищих навчальних закладах розвинутих країн світу

щорічно зростала у середньому на 7,3 %, а на 2003 рік становила понад 2 млн. осіб. Найбільше іноземців навчалось у закладах вищої освіти США (570 тис.), більше 200 тисяч – у Німеччині, Великій Британії та Франції. За два десятиліття ці тенденції лише посилювалися. У 2021 році були оприлюднені дані, що найбільша кількість іноземних студентів навчалась у США (1,25 млн.), Австралії (869 тис.), Канаді (530 тис.), Китаї (492 тис.), Великій Британії (485 тис.), Німеччині (411 тис.), Франції (343 тис.), Японії (312 тис.), Іспанії (194 тис.), Італії (32 тис.) [5].

Безумовне лідерство у площині кооптації іноземних студентів належить американським університетам. Це пояснюється не лише різноманітністю різних спеціальностей у цій країні та мультикультурним суспільним простором, сприятливим для навчання і проживання іноземних студентів, а й високим рейтингом американських університетів у різних освітніх рейтингах. В останні чотири роки саме університети США обіймають провідні позиції у престижному освітньому рейтингу Wall Street Journal/Times Higher Education College Rankings 2021 [6]. Найвищі місця у цьому рейтингу посідають Гарвардський університет, Массачусетський технологічний інститут та Єльський університет.

На фоні безперечно позитивного впливу залучення іноземних студентів на освітньо-наукову та економічну сфери розвинутих країн світу маємо відзначити і дуже суперечливий вплив цих тенденцій на розвиток країн, які розвиваються.

Активізація інтелектуальної мобільності й інтелектуального обміну в сучасному глобалізованому світі стала одним з механізмів появи якісно нового типу соціального паразитизму. В сучасних умовах, одні країни, часто не належні до "золотого мільярду" постають донорами для розвинутих країн. Ці країни витрачають значні

кошти на "освіту молоді й підготовку кадрів, а інші, користуючись своїм економічним і символічним ... капіталом" можуть переманювати вже підготовлених спеціалістів [7:305].

Подібний відтік найбільш кваліфікованих працівників продуктивного віку може відбуватись не лише як несистемна стихійна трудова міграція, а й як інспірована переорієнтація освітніх і наукових інституцій країн, які розвиваються, на реалізацію цілеспрямованих стратегій іноземних, більш розвинутих держав.

Показовим у цьому контексті є освітня міграція молоді з України. Чисельність українських здобувачів вищої освіти у країнах ЄС почала надзвичайно швидко зростати після 2014 року внаслідок акту тимчасової анексії Криму та агресії Росії на сході України. Якщо на 2013 рік чисельність українських студентів за кордоном охоплювала 42,5 тисяч осіб, то у 2018 році вона вже становила 78,6 тисяч осіб [8:14]. Найбільша кількість українських студентів у 2019 році навчалася на території Польщі: 26,9 тисяч осіб. Хоча означені процеси відтоку студентської молоді з України сповільнилися внаслідок пандемії COVID-19, прогнозуємо, що вони лише посиляться внаслідок відкритої військової агресії Росії проти України 24 лютого 2022 року.

Вкрай насторожує і те, що більшість з опитаних студентів не планують повертатися в Україну. Вони розглядають навчання у країнах Європейського Союзу як крок для працевлаштування там. І лише від 10 до 20 % українських студентів за кордоном, згідно з різними опитуваннями, воліють у перспективі повернутися на батьківщину [8:14]. Засадничими причинами таких життєвих орієнтацій є вищий рівень життя у країнах ЄС, високий рівень соціальних гарантій і соціальної справедливості, належний рівень безпеки та ін.

Окрім цього, на сучасному етапі розвитку людства реальна освітня і

трудова міграція в інші країни світу може змінюватися віртуальною міграцією, тобто роботою на рівні фрілансерінгу або дистанційної зайнятості. "Віртуальна трудова міграція" тісно пов'язана з феноменом "інтелектуальної міграції". Характерними особливостями такої міграції є наявність у потенційних трудових мігрантів достатньо високого рівня кваліфікації: вищої освіти, наукових ступенів магістра, доктора філософії, доктора наук та ін. Ці люди, зазвичай, мають не лише високий рівень професійної кваліфікації, а й здатні до перекваліфікації і здобуття нових компетентностей протягом усього життя.

Достатньо часто з такими працівниками не укладаються жодні формальні трудові угоди, а самі вони набувають ознак належності до прекаріату. З цього приводу цікавими є міркування української дослідниці Натаалії Ковтун, що дистанційна робота, з одного боку, надає людині вищий рівень свободи, дозволяє зекономити на витратах на дорогу до робочого місця. Але, з другого боку, такий працівник втрачає належний рівень соціальних комунікацій і з колегами, і з працедавцем, адже перед фрілансером або працівником на дистанційній формі роботи, працедавець може і не мати жодних інших "соціальних зобов'язань, окрім оплати одного єдиного проекту" [9:91]. Подібний тип трудової міграції може стати однією з новітніх форм жорстокої трудової експлуатації працівників з країн "третього світу" або країн, які розвиваються.

Безперечним є факт, що в останні десятиліття найбільш важливим мотивом трудової міграції з України є неможливість потенційних мігрантів забезпечити собі на батьківщині належне матеріальне становище. Україна досі має чи не найнижчі на європейському континенті середні заробітні плати, "вдесятеро нижчі, ніж в Німеччині, у 5,5 разів нижчі, ніж в Італії та Іспанії, в 3-3,5 разів нижчі,

ніж в Португалії, Чехії, Польщі" [8:12; 10]. Але не менш важливим є і те, що 25 % потенційних трудових мігрантів з України доводять, що не мають на батьківщині можливостей для самореалізації і не бачать перспектив для саморозвитку [8:12].

Саме вони складають лівову частку тих, хто належить до категорії найбільш професійно кваліфікованих трудових мігрантів.

За різними оцінками, близько 37 % українських трудових мігрантів мають вищу освіту, а не менше 40 % мігрантів з України мають професійно-технічну освіту. Як слушно зауважує Геннадій Мар'яненко, втрата висококваліфікованих працівників є ключовим чинником руйнування «інтелектуального потенціалу країни». Тим більше, що середній вік "інтелектуальних мігрантів" охоплює 20-30 років. А це – найпродуктивніший період працездатності людини [11]. Пришвидшена інтелектуальна міграція тісно пов'язана у країнах-донорах трудових мігрантів з подальшою стагнацією і деградацією трудового капіталу цих держав, адже нікому буде передавати трудовий досвід новим поколінням.

Зовсім інші тенденції властиві для розвинутих країн світу. Ці країни планують розвиток ринку праці на десятиліття вперед. У зв'язку з тим, що у країнах ЄС і в наступні десятиліття буде "старіти" населення та скорочуватись народжуваність комісар з внутрішніх справ ЄС Франко Фраттіні ще у 2007 році зауважував, що вже наявна в Європі нестача робочої сили досягне свого апогею на 2050 рік. У цей період майже третина населення ЄС буде старшою 65 років, а 25 млн. європейців звільняться з роботи [12]. Для нівеляції цієї загрози ЄС розробив документ для залучення трудових мігрантів з поза меж Європи під назвою "блакитна карта" за аналогією з американською "зеленою картою". Ця картка мала допомогти залучати в ЄС висококваліфікованих

працівників, насамперед у сфері науки, медицини, інженерії. Після успішної дворічної роботи без бюрократичної тяганини такий трудовий мігрант мав право отримати роботу у будь-якій країні ЄС.

Прямим наслідком впровадження механізмів "блакитної картки" стало звернення країн ЄС до практики залучення трудових мігрантів з країн колишнього пострадянського простору. Так, у Франції свого часу розроблялися детальні програми кооптації трудових мігрантів з держав СНД. Ще активніше у цьому напрямку працювали найближчі сусіди України. Згідно з даними польського видання Puls Biznesu на 2020 рік у Польщі у системі охорони здоров'я і соціальної сфери вже було зайнято 4,2 тисяч українців. На фоні нестачі у цій державі 68 тисяч лікарів польський Сенат у кінці 2020 року прийняв рішення про скасування процедури нострифікації дипломів іноземних лікарів та підвищення у країні на 100 % заробітної плати лікарів, які працюють у галузі подолання наслідків COVID-19. Як наголошує видання, у Польщі у 2021 році вже працювали 1594 лікарів-іноземців і 550 (тобто третину) з них становили українці [13]. Це при тому, що в означений період у Польщі змогли знайти роботу на 40 % менше українських працівників ІТ-сектору, порівняно з українськими лікарями. На порядку денному у Польщі залишається й розробка програми залучення кваліфікованих медичних сестер з України.

Якщо говорити про соціокультурні детермінанти настільки активної політики країн ЄС щодо залучення трудових ресурсів з України, доречними видаються наступні міркування. Громадяни України залишаються більш бажаними гостями у розвинутих країнах світу, насамперед європейського і північноамериканського континентів, "ніж вихідці з Азії чи Африки, оскільки українці ближчі за менталітетом, культурою, вірою" до корінного

населення країн-реципієнтів [7:247]. У контексті цього запровадження практик "блакитної карти", введення безвізового режиму, тимчасові дозволи для роботи трудових мігрантів у країнах ЄС, втрата робочих місць і зростання безробіття в Україні внаслідок пандемії COVID-19, а ще більше агресивної фази війни Росії проти нашої держави у 2022 році є факторами ще більш потужного відтоку трудових ресурсів з України.

Водночас настільки складні проблеми слід вирішувати комплексно. Зрозуміло, що не можна просто заборонити трудову міграцію. Доцільним, на нашу думку, є вирішення проблеми відтоку працездатного населення можливе лише за умови інтенсивного, а не екстенсивного типу розвитку економіки. Втрата працездатного населення є окрім усього загрозою втрати найбільш активної частини українських громадян і перешкодою для збереження національної ідентичності. Українці-емігранти навіть за умови їх компактного проживання на території країни-реципієнта "й збереження інформаційних зв'язків з етнічною батьківщиною, поступово втрачають свою колишню етнічність" [7:320]. У зв'язку з цим доречною була б розробка стратегії повернення в Україну українських громадян або вихідців з України, які опинилися на територіях колишнього Радянського Союзу або в діаспорі на території країн Західної Європи або Америки.

В умовах активної фази російсько-української війни необхідним залишається вироблення ефективної міграційної політики з урахуванням екзистенційних загроз самому існуванню українському народу, зокрема з боку Росії як країни-агресора. Тому абсолютно виваженим є введення візового режиму між Україною і Російською Федерацією з 1 липня 2022 року. На фоні повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, але без

офіційного оголошення війни з обох сторін, видаванням українських віз на території країни-агресора буде займатися посередницька компанія VFS Global [14]. Утім потрапити на територію України не зможуть російські громадяни, які загрожують національній безпеці нашої держави, особи, внесені у санкційні списки, зокрема цілий перелік російських пропагандистів, акторів, співаків, діячів культури, які обґрунтовували людиноненависницьку російську шовіністичну й імперіалістичну політику.

Також на часі "запровадження інтеграційних програм для різних категорій іммігрантів" з інших країн, зокрема з регіонів Азії і Африки, та "розробка механізмів правової легалізації частини іммігрантів на гуманітарних підставах" [7:252]. На фоні постійного моніторингу міграційної ситуації в Україні та продукування у суспільному дискурсі толерантного ставлення до мігрантів наша держава має чітко в умовах загрози територіальній, національній та економічній безпеці впроваджувати диференційований підхід до іммігрантів. Мають бути розроблені чіткі принципи, яка категорія мігрантів є потрібною для української економіки і українського суспільства, а хто з мігрантів може загрозувати національній безпеці.

У зв'язку з цим маємо торкнутись і ще однієї важливої ознаки міграційних процесів доби постіндустріалізму: невинного зростання у сучасному світі кількості внутрішньо переміщених осіб. У травні 2022 року верховний комісар у ООН у справах біженців Філіппо Гранді оголосив, що чисельність біженців і внутрішньо переміщених осіб вперше в історії людства пододала відмітку 100 млн. осіб. За твердженням чиновника, це є абсолютним рекордом, якого не мало б бути [15]. На кінець 2021 року кількість біженців і внутрішньо переміщених осіб вже становила більше 90 млн. чоловік. Відбулося це в

результаті активізації тривалих військових і громадянських конфліктів в Афганістані, Ефіопії, Буркіна-Фасо, Вірменії, Нігерії, М'янмі, Демократичній Республіці Конго та ін.

У світі згідно з даними ООН внутрішньо переміщених осіб стало 14,4 млн. осіб, що на 50 % більше, порівняно з 2020 роком [15]. Ці тенденції стали ще більш загрозливими через фактичне зруйнування принципу непорушності європейських кордонів, які регулювалися на основі Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі (Гельсінкі, 1975). Російська Федерація, здійснивши тимчасову анексію Криму у 2014 році та відкриту військову агресію проти України в 2022 році, спричинила потужну хвилю міграції на європейському континенті, який тривалий час вважався найбільш благополучним у площині загроз стихійних неконтрольованих міграцій.

Згідно з даними Міністерства соціальної політики України у 2017 році у державі вже було 1,5 млн. внутрішньо переміщених осіб з окупованих Росією територій, яким надавалася українським урядом допомога для покриття витрат на їжу та проживання. На 2021 рік 15 % з внутрішньо переміщених осіб в Україні жили у родичів або знайомих, а більше 60 % змушені були орендувати житло [8: 9-10]. При цьому не менше 40 % з них заявляли, що не планують повертатися до рідного місця проживання навіть за умови деокупації цих територій.

Однак, вже у лютому 2022 року ситуація з внутрішньо переміщеними особами й біженцями з України набула явних ознак гуманітарної катастрофи. За офіційними статистичними даними ООН внаслідок агресії Росії, розпочинаючи з лютого 2022 року, 8 млн. громадян України стали внутрішньо переміщеними особами, а 6,5 млн. українців змушені були виїхати за кордон [15]. Дещо інші, вже уточнені дані на 23 липня 2022 року наводить Міжнародна організація

міграції. За її інформацією в Україні нараховувалося 6,645 млн. внутрішньо переміщених осіб внаслідок військової агресії Росії [16]. Ці розбіжності можна пояснити позитивною динамікою повернення українців у рідні домівки після звільнення територій Київської, Чернігівської та Сумської областей від російських окупантів у квітні-травні 2022 року.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Міграційні процеси в Україні в умовах транзитивності сучасного глобального простору мають складний і суперечливий характер. З одного боку, вони зумовлені усталеними детермінантами усіх міграційних процесів: низьким рівнем життя і перманентними військовими або громадянськими конфліктами, природними катаклізмами і загостренням екологічних проблем у країнах-донорах мігрантів; високим рівнем життя та соціальних гарантій, належним рівнем особистісної та колективної безпеки, сприятливими екологічними умовами у розвинутих країнах світу. З другого боку, в ситуації прискореної глобалізації зростає роль суб'єктивних чинників активізації міграційних процесів.

Під впливом насиченості глобального суспільного дискурсу інформацією про високий рівень життя та умови соціальної взаємодії у розвинутих країнах світу зростає роль націленості потенційних мігрантів, які мають достатньо високий рівень професійної та інтелектуальної компетентності, на міграцію як можливість особистісної реалізації у відкритому демократичному середовищі або механізм долучення до цінностей і культури інших країн.

Значну роль як чинник активізації міграційних процесів у сучасному світі, зокрема в Україні, відіграє фактор соціальної безпеки людини, адже у країнах третього і четвертого світу фактично неможливим залишається її досягнення в економічній, правовій, соціальній сферах. Красномовним

свідченням цього стало катастрофічне зростання кількості біженців з України та внутрішньо переміщених осіб на її території внаслідок відкритої агресії Російської Федерації у лютому 2022 року. Окрім цього до атрибутивних ознак міграційних процесів у сучасному українському суспільстві належить і віртуалізація трудової міграції у площині розширення фрілансерінгу та зростання рівня дистанційного типу роботи. У такому розумінні якісно змінюється онтологічна прив'язаність потенційних мігрантів, коли в умовах інформаційної глобалізації людині зовсім не обов'язково користатися авіап перевезеннями, перевезенням дорогами або морськими шляхами. Водночас на рівні дистанційної роботи і віртуалізації міграційних процесів стає можливим і формування мережевих спільнот, в межах яких люди здатні ділитися досвідом працевлаштування або міжособистісної взаємодії.

У віртуальному просторі людина здатна потенційно перебувати на усіх континентах нашої планети. Це призводить до того, що місце новітнього працевлаштування значної частини сучасних трудових мігрантів може не співпадати з реальним місцем їх проживання. Незважаючи на безперечні переваги "віртуальної трудової міграції" (вищий рівень заробітної плати, відсутність прив'язаності до офісу, відсутність жорстко нормованого перебування за робочим місцем), вона містить й суттєві ризики зростання соціальної незахищеності працівників і зведення їх до рівня представників прекаріату.

У дослідженні встановлено, що саме запровадження практик "блакитної карти", введення безвізового режиму, тимчасові дозволи для роботи трудових мігрантів у країнах ЄС, втрата робочих місць і зростання безробіття в Україні внаслідок пандемії COVID-19, а ще більше агресивної фази війни Росії проти нашої держави у 2022 році є

факторами більш потужного відтоку трудових ресурсів з України.

ЛІТЕРАТУРА

1. John C. H. Fei & Gustav Ranis. A model of growth and employment in the open dualistic economy: The cases of Korea and Taiwan. *The Journal of Development Studies*, 1975, 11:2, 32-63. DOI: [10.1080/00220387508421524](https://doi.org/10.1080/00220387508421524).

2. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*, 2018, 2 (33), 11-26. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3. (Дата звернення 08.02.2022).

3. Шаленна Н. М. Особливості формування концепту "європейського ісламу". *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 2014, Вип. 123, Ч. I, 34-43.

4. Плікус І. Й. Людський капітал та інноваційний розвиток в умовах цифрової економіки. *Цифрова економіка як фактор економічного зростання держави: колективна монографія*. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2021. 298-325. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/86180/1/Plikus_hum an%20capital.pdf;jsessionid=B8095C3BADB61B92FE45C072DF0D0409. (Дата звернення 14.05.2022).

5. *10 найпопулярніших країн для навчання за кордоном для студентів з усього світу*. Серпень 28, 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://worldscholarshub.com/uk/most-popular-study-abroad-countries/>. (Дата звернення 23.04.2022).

6. *Wall Street Journal/Times Higher Education College Rankings 2021*. E-resource. Access mode: <https://www.timeshighereducation.com/rankings/united-states/2021> (Last accessed: 21.05.2022).

7. Козловець М. А., Ковтун Н. М. *Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія*. Київ: ПАРАПАН, 2010. 348 с.

8. *Міграція в Україні: цифри і факти: 2021*. Київ: МОМ, 2021. 24 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf. (Дата звернення 07.06.2022).

9. Ковтун Н. М., Венцель Н. В. Новий середній клас як фактор нівеляції

соціальної невизначеності в умовах модернізаційних викликів Industry 4.0. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2020, Випуск № 1 (87), 86-99. DOI.10.35433/PhilosophicalSciences.1(87).2020.86-99.

10. Середня зарплата в Україні. Мінфін. 09.03.2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>. (Дата звернення 29.06.2022).

11. Мар'яненко Г. І. Сучасна інтелектуальна міграція та участь державної служби зайнятості України у міграційній політиці населення. Державне управління: удосконалення та розвиток, № 9, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=1049>. (Дата звернення 20.12.2021).

12. Щербина Володимир. ЄС вводить «синю карту». Газета «День», № 125, 31.07.2007. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/ies-vvodit-sinyu-kartu>. (Дата звернення 08.12.2021).

13. Третина лікарів-мігрантів у Польщі – українці. Черга за медичними сестрами? Ваше здоров'я. 26/03/2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.vz.kiev.ua/tretyna-likariv-migrantiv-u-polshhi-ukrayintsi-cherga-za-medychnymu-sestramy/>. (Дата звернення 13.01.2022).

14. Ржеутська Лілія. Візовий режим України з Росією: краще пізно, аніж ніколи? 21.06.2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/vizovy-rezhym-ukrainy-z-rosiieu-krashche-pizno-anizh-nikoly/a-62207177>. (Дата звернення 02.07.2022).

15. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 7 (17-23 July 2022). IOM. E-resource. Access mode:

https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R7_final%20ENG_updated%20logo.pdf. (Last accessed: 30.07.2022).

16. UNHCR: A record 100 million people forcibly displaced worldwide. United Nations. UN News: Global perspective Human stories. 23 May 2022. E-resource. Access mode: <https://news.un.org/en/story/2022/05/1118772>. (Last accessed: 23.06.2022).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. John, C. H. Fei & Gustav, Ranis. A model of growth and employment in the open dualistic economy: The cases of Korea and Taiwan. *The Journal of Development Studies*, 1975, 11:2, 32-63. DOI: [10.1080/00220387508421524](https://doi.org/10.1080/00220387508421524)

2. Libanova, E. M. Zovnishni trudovi migratsiyi ukrayintiv: masshtabi, prichini, naslIdki. [External labor migration of Ukrainians: scope, causes, consequences]. *Demografiya ta sotsialna ekonomika*, 2018, 2 (33), 11-26. E-resource. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3. (Last accessed: 08.02.2022). (in Ukrainian).

3. Shalenna, N. M. Osoblivosti formuvannya kontseptu "Evropeyskogo Islamu". [Peculiarities of the formation of the concept of «European Islam»]. *Aktualni problemi mizhnarodnih vidnosin*, 2014, Vip. 123, Ch. I, 34-43. (in Ukrainian).

4. Plikus, I. Y. Lyudskiy kapital ta innovatsiyinyi rozvitok v umovah tsifrovoyi ekonomiki. [Human capital and innovative development in the digital economy]. *Tsifrova ekonomika yak faktor ekonomichnogo zrostannya derzhavi: kolektivna monografiya*. Herson: Vidavnichiy dim «Gelvetika», 2021. 298-325. E-resource. Access mode: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/86180/1/Plikus_hum_an%20capital.pdf;jsessionid=B8095C3BADB61B92FE45C072DF0D0409. (Last accessed: 14.05.2022). (in Ukrainian).

5. 10 naypopulyarnishih krayin dlya navchannya za kordonom dlya studentiv z usogo svitu. [Top 10 study abroad countries for students from around the world]. *Serpen* 28, 2021. E-resource. Access mode: <https://worldscholarshub.com/uk/most-popular-study-abroad-countries/>. (Last accessed: 23.04.2022). (in Ukrainian).

6. Wall Street Journal/Times Higher Education College Rankings 2021. E-resource. Access mode: <https://www.timeshighereducation.com/rankings/united-states/2021> (Last accessed: 21.05.2022).

7. Kozlovets, M. A., Kovtun, N. M. (2010). *Natsionalna Identichnist v Ukrayini v umovah globalizatsiyi: Monografiya. [National identity in Ukraine in the conditions of globalization: Monograph]*. K.: PARAPAN. 348 s. (in Ukrainian).

8. *Migratsiya v Ukrayini: tsifri i fakti: 2021. [Migration in Ukraine: figures and facts: 2021]*. (2021). Kiyiv: MOM. 24 s. E-resource.

- Access mode:
https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf. (Last accessed: 07.06.2022). (in Ukrainian).
9. Kovtun, N. M., Ventsel, N. V. Novyi serednii klas yak faktor niveliatsii sotsialnoi nevyznachenosti v umovakh modernizatsiinykh vyklykiv Industry 4.0. [The new middle class as a factor in leveling social uncertainty in the context of modernization challenges Industry 4.0.]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*, 2020, Vypusk № 1 (87), S. 86-99. DOI.10.35433/PhilosophicalSciences.1(87).2020.86-99. (in Ukrainian).
10. *Serednya zarplata v Ukrayini. [Average salary in Ukraine]*. Minfin. 09.03.2022. E-resource. Access mode: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>. (Last accessed: 29.06.2022). (in Ukrainian).
11. Mar'yanenko, G. I. Suchasna intelektualna migratsiya ta uchast derzhavnoyi sluzhbi zaynyatosti Ukrayini u migratslyniy polititsi naseleण्या. [Modern intellectual migration and the participation of the state employment service of Ukraine in the migration policy of the population]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok*, № 9, 2016. E-resource. Access mode: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1049>. (Last accessed: 20.12.2021). (in Ukrainian).
12. Scherbina Volodimir. ES vvodit «sinyu kartu». [EU introduces «blue card»]. *Gazeta «Den»*, № 125, 31.07.2007. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/ies-vvodit-sinyu-kartu>. (Last accessed: 08.12.2021). (in Ukrainian).
13. Tretina likariv-migrantiv u Polschi – ukrayintsi. Cherga za medichnimi sestrami? [One third of migrant doctors in Poland are Ukrainians. A turn for nurses?]. *Vashe zdorov'ya*. 26/03/2021. Access mode: <https://www.vz.kiev.ua/tretyna-likariv-migrantiv-u-polshhi-ukrayintsi-cherga-za-medychnymy-sestramy/>. (Last accessed: 13.01.2022). (in Ukrainian).
14. Rzhheutska Liliya. *Vizoviy rezhim Ukrayini z Rosieyu: krasche pizno, anizh nikoli? [Visa regime of Ukraine with Russia: better late than never?]*. 21.06.2022. Access mode: <https://www.dw.com/uk/vizoviy-rezhym-ukrainy-z-rosiieiu-krashche-pizno-anizh-nikoly/a-62207177>. (Last accessed: 02.07.2022). (in Ukrainian).
15. *Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 7 (17-23 July 2022)*. IOM. E-resource. Access mode: https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R7_final%20ENG_updated%20logo.pdf. (Last accessed: 30.07.2022).
16. *UNHCR: A record 100 million people forcibly displaced worldwide*. United Nations. UN News: Global perspective Human stories. 23 May 2022. E-resource. Access mode: <https://news.un.org/en/story/2022/05/1118772>. (Last accessed: 23.06.2022).

Receive: June 23, 2022

Accepted: July 25, 2022